

LA DISCRIMINACIÓ DE LA LLENGUA DE SIGNES CATALANA (LSC) I ELS PREJUDICIS INTERDISCIPLINARIS

PERE COMELLAS CASANOVA

Hi ha a Catalunya (deixo de banda la resta de territoris històricament catalanoparlants) tres llengües d'un arrelament històric inqüestionable. Totes tres estan reconegudes legalment, però dues són oficials oficials, i la tercera només té un reconeixement jurídic que li hauria de garantir la protecció i la promoció. És veritat que el fet que una llengua sigui oficial, per si sol, no és gran cosa: ara mateix hi ha molts països amb llengües oficials en greu perill de desaparèixer (com Irlanda, per no sortir d'Europa). Però en aquest cas la no oficialitat en un sistema tan oficialista com el nostre és un símptoma de marginació històrica.

De quines llengües parlem? Doncs del català i de l'aranès per una banda (les oficials oficials) i de la llengua de signes catalana per l'altra (reconeguda legalment des de fa pocs anys). Però aquí hi ha un desnivell pel que fa al coneixement i al reconeixement. Molta gent encara no és conscient que l'aranès és oficial a tot el territori de Catalunya (des de l'Estatut de 2006), i no només a l'Aran. Pel que fa a la llengua de signes, diria que la majoria de la població o bé no sap ni que existeix o bé en té una noció molt poc precisa.

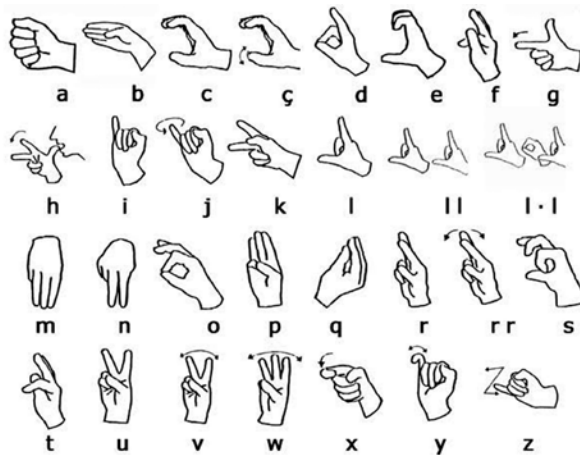
De fet, molt recentment una estudiant de lingüística de la Universitat de Barcelona va fer el treball final del grau sobre aquesta qüestió. Una part del treball consistia a entrevistar estudiants de la facultat de Filologia sobre les llengües de signes.

Estudiants de lletres, doncs. La relativa sorpresa va ser que sovint la informació que tenien sobre les llengües de signes en general i la LSC en particular era molt pobre, i a vegades completament errònia. Si això passa entre persones amb una formació lingüística d'alt nivell, com deu ser entre la població en general, que no té cap necessitat ni cap obligació d'interessar-se per la lingüística?

Hi ha una sèrie de malentesos quant a les llengües de signes que val la pena repassar. Per començar, moltes persones creuen que no es tracta de llengües independents, sinó d'una mena de codi que representa o transcriu una llengua oral. Així, la llengua de signes catalana seria el català transformat en gestos. Com si fos una forma d'escriptura gestual. El cas és que la llengua de signes catalana té, lingüísticament parlant, molt poca cosa a veure, gairebé res, amb el català. És una llengua completament independent que, com que es fa servir en una part del territori catalanoparlant (a Catalunya, però no pas al País Valencià o a la resta de territoris), per contacte en pot haver rebut alguna influència, i res més. I el mateix amb la llengua de signes espanyola, o l'etíop. Les llengües de signes solen tenir noms territorials perquè, igual que les orals, s'usen en un determinat territori, però sovint aquest no coincideix amb el d'una llengua oral. Per exemple, la llengua de signes etiop citada: no hi ha cap llengua oral que es correspongui amb

el territori de l'estat etiòp (on hi ha més de vuitanta llengües orals), no existeix l'etiòp oral. O la llengua de signes anglesa i l'americana: dues llengües diferents en territoris sota hegemonia d'una mateixa llengua oral.

Una variant de la creença anterior és que els gestos que fan les persones sordes i les sordcegues es corresponen amb lletres, de manera que transcriuen les paraules, siguin en la llengua que siguin. Per dir «casa» es faria el gest que correspon a la «c», a la «a», a la «s» i a la «a». Si es volgués dir en anglès, el mateix però amb «house». Aquesta idea està reforçada per aquelles il·lustracions d'una taula de correspondència entre lletres i gestos amb la mà:

Alfabet dactilològic de la llengua de signes catalana

En efecte, les llengües de signes tenen un sistema de transcripció per a termes que no compten amb un signe assignat com ara certs noms propis, especialment cognoms. Determinats noms de persona o topònims freqüents tenen el seu signe; per exemple, el signe corresponent a Igualada és un moviment lateral del dit índex (es pot veure en una web anomenada *wikisign*). Quan no hi ha gest ja fixat és quan es recorre a aquest alfabet, anomenat dactilològic. Els alfabet dactilològics difereixen segons la llengua de signes, és a dir, el gest corresponent a una determinada lletra no sempre és

el mateix en totes les llengües de signes. I això ens porta a un altre malentès: la sorpresa que provoca que no totes les persones sordes i sordcegues del món facin servir el mateix «codi».

És curiós com persones que consideren la seva llengua un element identitari molt important, els causa sorpresa saber que un sord nord-americà no s'entén amb un sord català (llevat que un hagi après la llengua de signes de l'altre) i ho troben una pèrdua de temps i una gran manca d'eficiència. Segur que trobarien escandalós si algú els digués: «com que les llengües són instruments de comunicació, el més pràctic és que tothom parli igual, així que val més que abandonis la teva llengua, que només et serveix per parlar amb una part petita de gent, mentre que amb una sola llengua universal et podries entendre amb tothom del món». Doncs amb les llengües de signes passa igual: no només serveixen per transmetre informació. També són vehicles culturals i identitaris, com qualsevol llengua.

UNES LLENGÜES NATURALS

De fet, la majoria de malentesos i prejudicis entorn de les llengües de signes en general, i de la LSC en particular, tenen a veure amb ignorar que es tracta de llengües naturals, amb la seva estructura gramatical i el seu lèxic. Amb les mateixes capacitats expressives, la mateixa potència per a l'abstracció i per a la concreció, els mateixos recursos creatius o la mateixa tendència natural al canvi i a la diversificació (parcialment contrarestatada per mecanismes diversos, com totes les llengües). Amb els seus registres i els seus dialectes, i en aquest sentit, amb els mateixos problemes per definir exactament què és una llengua. Un exemple: hi ha qui considera la llengua de signes que es fa servir el País Valencià una variant de la llengua de signes espanyola i hi ha qui la considera una llengua diferent i l'anomena llengua de signes valenciana.

Deia al començament d'aquest text que es veu que els catalanoparlants no en sabem prou, de discriminació lingüística, perquè, tot i patir-ne i haver-ne patit, no sempre som sensibles a la que pateixen els altres. La llengua de signes catalana n'és un cas flagrant, perquè al damunt és una llengua històricament tan catalana com el català o l'aranès, és a dir, tan arrelada en el territori que políticament definim com a Catalunya com aquestes llengües. I tanmateix, no només no ha estat clarament reconeguda com a tal fins fa ben poc, sinó que avui pateix una forta discriminació, en cert sentit molt més greu que la que hagin pogut patir mai el català o l'aranès.

Sovint es diu que Catalunya és pionera en el reconeixement legal i simbòlic de la llengua de signes. I en certa manera és veritat. El 1993 es va crear la Comissió d'Estudi de les Dificultats de la Utilització del Llenguatge de Signes, una comissió parlamentària que va conduir a l'aprovació de la «Resolució 163/IV, sobre la promoció i la difusió del coneixement del llenguatge de signes català» l'any 1994. Tanmateix, és molt significatiu que es parli de «llenguatge de signes» i no de llengua de signes (no recorda el «llenguatge de les flors»?). Seria impensable aprovar una resolució sobre el «llenguatge català»: la denominació és un indicatiu que no s'havia interioritzat la naturalesa de llengua natural de la llengua de signes. Sigui com sigui, que el 1993 sigui una data pionera no diu gaire res a favor de la preocupació catalana per la LSC. Si de cas, diu molt poc de la consciència institucional general, a Catalunya i arreu, dels drets lingüístics de les persones sordes i sordcegues. És veritat que la lingüística mateixa també va molt tard. Si s'exclouen algunes veus lúcides molt anteriors, sovint persones implicades en l'educació de persones sordes, fins als anys seixanta del segle xx el gruix de la comunitat científica no prestava la més mínima atenció a les llengües de signes, i cap manual de lingüística no les tenia en consideració.

UNA DISCRIMINACIÓ HISTÒRICA

Les llengües de signes, doncs, pateixen una discriminació històrica màxima: la de no ser considerades ni llengües. Això ho comparteixen amb moltes altres llengües. Encara ara és prou habitual sentir parlar de «llengües i dialectes», no en un sentit tècnic (els dialectes com a subconjunts, com a varietats més concretes d'una llengua), sinó jeràrquic (un dialecte com alguna cosa que es parla però que no té categoria de llengua, alguna cosa confusa, caòtica, difusa, al contrari d'una llengua que és el que té gramàtica i diccionari, el que és «correcte»). Segons aquest criteri, hi ha qui parla en llengua (per exemple, els locutors de la BBC) i hi ha qui parla en dialecte (per exemple, tots els africans, potser llevat dels parlants d'àrab estàndard). Però les llengües de signes, a més, carreguen estigmes addicionals. En primer lloc, són gestuals, i molt expressives. En unes cultures, entre les quals la nostra, que consideren un valor la contenció expressiva i que troben molt poc elegant gesticular, sovint generen rebuig. En segon lloc, se les associa a la discapacitat i a la malaltia. No hi ha cap dubte que la sordesa és un inconvenient prou important, i que sentir-hi té enormes avantatges. Això no vol dir que s'hagi de considerar una malaltia, perquè tot i a vegades ser la conseqüència d'una malaltia, en si mateixa és un estat, una característica de determinats éssers humans. Tenint en compte el llarg historial d'estigmatització de les persones malaltes (a les quals molt sovint se'ls han negat drets fonamentals, fins i tot la capacitat de decidir sobre elles mateixes en tots els àmbits), no és estrany que hi hagi activisme sorgit de comunitats sordes reivindicant la sordesa com un tret comunitari que genera una cultura específica tan adaptativa i tan valuosa com qualsevol altra, amb trets tan importants i visibles com la llengua pròpia. I que denunciïn que sovint les actituds i les propostes des de la comunitat oïdora no estan pensades per ajudar, sinó per normalitzar i per

obligar a adaptar-se al món oïdor en detriment de les pròpies necessitats.

Aquesta és justament l'arrel d'una de les formes més ferotges de discriminació que han patit les llengües de signes. Hem parlat del menyspreu i la ignorància cap al fet que es tracta de llengües naturals. A més, durant més d'un segle, han estat completament prohibides a nombrosos països, i durament i explícitament reprimides. Tot prové de la combinació de prejudicis que hem esmentat. Si durant el segle XVIII sorgeixen nombroses institucions dedicades a l'educació de les persones sordes, la qual cosa impulsa la concentració i fa possible el sorgiment i l'expansió de diferents llengües de signes (les llengües de signes són llengües naturals, però evidentment, com tota llengua, necessiten una comunitat per desenvolupar-se), el segle XIX es produeix una reacció, que cristal·litza en un congrés tristament famós a Milà, l'any 1880. Feia dècades que hi havia una discussió encesa en el món de l'educació de persones sordes. El mètode francès impulsava la llengua de signes. El mètode alemany, l'oralització, és a dir, l'aprenentatge de la lectura de lletres i de la vocalització. Al congrés de Milà triomfa estrepitosament l'oralització, i a partir d'aleshores a pràcticament tot Europa s'exclou de les escoles el professorat sord i es prohibeix i es reprimeix l'ús de la llengua de signes.

Des de molt temps enrere, havia quedat clar que els progressos del mètode oralista eren molt minsos i exigien uns esforços i una dedicació ingent per part dels sords. I en canvi, l'educació mitjançant llengua de signes obtenia uns resultats molt millors i de manera molt més natural. Per què, doncs, triomfa l'oralisme i es prohibeix l'educació en llengua de signes? La raó més sovint adduïda és un bon exemple de fins a quin punt una suposada racionalitat pot arribar a ser brutal: si la mainada sorda té accés a una llengua de signes, que és la manera fàcil i natural de parlar, no s'esforçarà per aprendre una llengua oral. Per això se'ls arriba a lligar les mans, o a pegar-les-hi quan signen.

L'argument de la desincentivació que les llengües de signes suposen per a l'aprenentatge oral encara ara es fa servir, i demostra clarament que sota un suposat pretext de «ho fem pel seu bé», per afavorir-los la integració en la comunitat oïdora, hi ha la idea que són ells qui s'han d'adaptar a nosaltres, costi el que costi. Però a més, en aquell moment hi ha més raons. Una, expressada directament per un dels impulsors del congrés, Giulio Tarra, que afirmava que l'esperit dels sords signants, «envaït per les formes fantàstiques, sobreexcitat per la contínua representació material real o metafòrica i sempre sensible de les idees, difícilment es deslliurava del camp de la matèria per elevar-se en l'esfera de les abstraccions, de les reflexions i del raonament». Naturalment, es tracta d'un prejudici: l'abstracció en les llengües de signes és exactament la mateixa que en les llengües orals. Però encara hi afegia: «La mímica que fa el que diu els escalfa massa fàcilment els ànims, crida els sentiments a l'acció, encén les passions i condueix a excessos als quals la paraula rarament arriba». (Potser no sigui casualitat que Tarra era un clergue.) Els gestos, massa materials i sensuals; els sons, més elevats i espirituals.

Una altra raó, encara més rebuscada i molt dels nostres temps: la comunitat signant, com a part de la comunitat nacional, ha de parlar la mateixa llengua que la resta de ciutadans! Usar una altra llengua és motiu de sospita de deslleialtat cap a la nació. Per tant: ni una persona sorda francesa que no parli francès, o italiana que no parli italià. Els únics que no només van ignorar, sinó que obertament i institucionalment es van oposar a la prohibició de les llengües de signes i a l'acomiadament del professorat sord, van ser els educadors nord-americans, i això es nota. La llengua de signes americana (ASL) és una de les que compta amb més usuaris del món, i sens dubte la que té una tradició acadèmica més important (és la llengua vehicular de la famosa Universitat Gallaudet, centre de què van sorgir algunes de

les primeres recerques lingüístiques solvents sobre llengües de signes). De fet, és a la base de nombroses llengües de signes del món, pel fet que professorat provinent dels Estats Units va fundar i impulsar escoles per a persones sordes arreu (de l'Equador a molts països africans), de manera que van fer possible la concentració humana adequada per al sorgiment i la consolidació d'una llengua, i és clar, la que feia servir aquest professorat era l'ASL.

LA DISCRIMINACIÓ MÈDICA

Menystinguda i prohibida. En aquesta llista de discriminacions interdisciplinàries (del món educatiu, del món religiós, del món polític) encara n'hi falta una: la mèdica. A la medicina li és molt difícil sostreure's a la idea de sordesa com a malaltia. En part és lògic: la recerca mèdica en aquest camp està destinada a curar-la i/o evitar-la, i la seva ambició màxima és fer-la desaparèixer,

ja sigui prevenint-la gràcies a millors teràpies de certes malalties que la poden provocar, ja sigui restaurant la capacitat auditiva quan s'ha perdut o quan apareix per raons congènites. El problema, però, de la medicina en aquesta qüestió és doble. En primer lloc, la figura del metge sol tenir una autoritat i una capacitat d'influència molt considerable, i per tant els consells que ens dona ens els agafem molt seriosament. Com que en general la medicina ha heretat els prejudicis a favor de l'oralisme, el consell mèdic no sol ser gaire favorable a la llengua de signes (això ha començat a canviar una mica, tot seguit en parlarem). En segon lloc, la recerca mèdica ha fet avenços molt considerables en la cura de la hipoacúsia o sordesa, i això sovint porta determinats metges a donar per fet que en quatre dies ho tindrem solucionat. I que amb la tecnologia actual, en bona part ja ho tenim solucionat (bàsicament, audiòfons cada vegada més eficients i implants coclears, un aparell que s'implanta al crani i que transforma els senyals acústics en senyals elèctrics que estimulen el nervi auditiu). Però el cas és que això és una visió molt optimista, d'altra banda força típica d'una certa comunitat científica molt devota de la tecnologia. Els audiòfons i els implants hi ajuden, i han millorat. Però no van bé ni a tothom ni en la mateixa mesura. Encara s'hi podria afegir una tercera qüestió que té a veure amb la medicina, i que és molt delicada: la tecnologia associada al tractament de la sordesa mou molts diners.

L'opinió mèdica sobre la conveniència d'evitar la llengua de signes ha començat a canviar, dièiem. Per una raó dramàtica: cada vegada hi ha més estudis que mostren que per a una criatura una exposició nul·la o molt pobra al llenguatge humà pot tenir conseqüències cognitives desastroses i permanents. Si des de ben petita no rep *input* lingüístic, corre el risc de patir greus mancances de desenvolupament de les capacitats mentals. Com que la immensa majoria de criatures sordes neixen en famílies oïdores, que no tenen, per tant, condicions per donar-los aquest *input* des

del néixer, el risc en sords congènits és elevat. Perquè l'*input* lingüístic necessari per activar les capacitats cognitives no cal que sigui en forma de so: una llengua gestual és exactament igual. Per això aquest risc és nul en famílies signants. Si a més, per consell mèdic, educatiu o del tipus que sigui, la criatura va creixent sense cap exposició a una llengua (de signes, perquè no se li facilita i no hi és en l'entorn; de sons, perquè no hi sent), com més temps passa, més probabilitats que aquesta mancança tingui seqüeles. És per això que actualment alguns metges i alguns lingüistes especialistes en hipoacúsia recomanen sobretot que s'exposi la criatura sorda a una llengua de signes al més aviat possible, si pot ser des del néixer (o, com que sovint no es detecta la sordesa fins més endavant, des del mateix moment que se sap que la criatura és sorda). A la web del Laboratori de Llengua de Signes Catalana, dirigit per Josep Quer, s'hi pot trobar bibliografia.

És cert que, en moltes criatures sordes, l'educació oralista dona bons resultats i no pateixen cap mancança cognitiva. Però encara que l'afectació tingui uns percentatges petits, sembla clar que val la pena tenir-ho en compte. Sobretot per una raó molt senzilla: mentre que l'oralisme tradicionalment ha prohibit i marginat les llengües de signes, les propostes d'una educació que la incorpori mai no es planteja deixar de banda les llengües orals. Les entitats defensores de l'accés de tota la comunitat sorda a la llengua de signes —com ara, en el nostre àmbit, la Federació de Sords de Catalunya, FESOCA; l'Associació de Pares i Mares de Nens Sords de Catalunya, APANSCE; l'Associació d'Intèrprets de Llengua de Signes de Catalunya, ACILS; o la Plataforma Volem Signar i Escoltar— no demanen que l'escolarització i l'atenció en general a la infància sorda es faci exclusivament en llengua de signes, sinó que reivindiquen una educació bilingüe intermodal, és a dir, la llengua de signes com a llengua vehicular i alhora la inclusió de les diverses llengües orals en el currículum.

En una jornada que el Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades, dirigit per la M. Carme Junyent, va organitzar el 2016 a la Universitat de Barcelona, nombrosos testimonis de la comunitat sorda van posar de manifest que la discriminació (en la manca o en el biaix de la informació a les famílies; en la manca de places d'educació bilingüe intermodal ofertes; en l'escassíssima informació que es transmet a la població en general sobre la comunitat sorda i la seva cultura...) continua ben vigent. I també ens van explicar que la llengua de signes és la llengua en què se senten còmodes de veritat, per més que en facin servir dues o tres d'orals. Fins i tot és la llengua que sovint fan servir, quan poden perquè l'han après, les associacions de persones sordes educades en l'oralisme més estricte!

Si sabem tan bé què és patir discriminació lingüística com a catalanoparlants o com a aranesoparlants, ¿com és que permetem que una comunitat catalana amb llengua pròpia la pateixi en una dimensió infinitament més profunda i amb conseqüències personals molt més greus?

PERE COMELLAS CASANOVA (Cal Rosal, 1965), és professor titular d'Estudis Portuguesos a la UB i membre del Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades. Traductor del portuguès, el darrer llibre que ha traduït és *Terra somnàmbula* de Mia Couto.